

IUS MATRIMONIALE

Ze studiów nad kościelnym prawem małżeńskim

(pod redakcją ks. Wojciecha Góralskiego)

TOM IV

LUBLIN 1993

Nihil obstat
ks. dr Sławomir Nasiorowski
(cenzor)

Imprimatur
+ *dr Zygmunt Kamiński*
Biskup Płocki
PŁOCK, 18.11.1992 r.

Redaktor techniczny
Wiesław Kowalski

Skład: KRONOS s.c., Płock, ul.Padlewskiego 15, Tel. 625-158

Druk: OFFESTDRUK, Sierpc, ul.Traugutta 49, Tel. 75-55-19

REDAKCJE SCHEMATÓW DOKUMENTÓW SOBORU WATYKAŃSKIEGO II DOTYCZĄCYCH CELÓW MAŁŻEŃSTWA

Końcowe dokumenty soborowe odnoszące się do małżeństwa i jego celów są efektem żmudnej kilkuletniej pracy różnych komisji soborowych i refleksji ojców soboru. Do właściwej interpretacji uchwał soborowych konieczne jest poznanie ich genezy¹. Aby poznać wszystkie elementy dyskusji soborowych i ustalić, jakie tendencje wyrażane w schematach przybierały na znaczeniu i dlaczego, a jakie zanikały, należy zapoznać się z poszczególnymi etapami redakcji dokumentów dotyczących celów małżeństwa, czyli schematy dokumentów traktujących zasadniczo lub ubocznie o małżeństwie.

Przedstawienie "drogi" samej tylko nauki o celach małżeństwa byłoby zbyt wypreparowanym, niepełnym i niejako "okaleczonym" sprawozdaniem z poszczególnych etapów pracy komisji soborowych. Dlatego uzasadnione wydaje się globalne przedstawienie etapów rozwoju soborowej nauki o małżeństwie.

1. Organizacja prac przygotowawczych i soborowych

Normy zawarte w KPK z 1917 r. zawierały tylko bardzo ogólne dyspozycje dotyczące przygotowania i prowadzenia soboru². Konieczne stało się zatem opracowanie aktualnych i bardziej szczegółowych norm dotyczących tej materii. Normy takie wydał Jan XXIII w 1962 roku³.

Gdy Komisja Przedprzygotowawcza zebrała z całego świata wypowiedzi przyszłych uczestników soboru na temat treści i pożądaných rozstrzygnięć soborowych, papież Jan XXIII wydał 5.06.1960 r. motu proprio "Superno Dei nutu", którym otworzył drugą fazę przygotowań soborowych⁴. W dokumencie tym ustanowił 10 komisji przygotowawczych, jeden sekretariat i Komisję Centralną, oraz określił ich strukturę i kompetencje⁵. Zadaniem tych komisji było opracowanie wyznaczonych przez papieża tematów do dyskusji soborowej. Miały one uwzględnić także treści zawarte w wotach jakie napłynęły z całego niemal świata oraz z Kurii Rzymskiej. Pismem z dnia 9.07.1960 r. wszystkim komisjom zostały przydzielone do opracowania konkretne tematy⁶.

Sprawy dotyczące małżeństwa znalazły się w kompetencji dwu ko-

misji: Komisji Teologicznej oraz Komisji do spraw Sakramentów, a pośrednio także w kompetencji Komisji Centralnej, której przewodniczył sam papież ⁷. Całą problematykę małżeńską (także wota dotyczące małżeństwa) podzielono na kwestie doktrynalne oraz dyscyplinarne. Kwestie doktrynalne przydzielono do rozpatrzenia Komisji Teologicznej, która miała też uwzględnić najnowsze dokumenty papieskie dotyczące małżeństwa i odrzucić rozpowszechniające się błędy naturalistyczne ⁸. Kwestie dyscyplinarne powierzono Komisji do Spraw Sakramentów ⁹. Wyniki prac poszczególnych komisji oceniane były przez Komisję Centralną, która - jeśli uznała je za dojrzałe - przedkładała Ojcu św. dla ustalenia tematów obrad soborowych ¹⁰.

W trakcie prac komisji soborowych tworzone różne podkomisje o charakterze pomocniczym. Dnia 7.11.1961 utworzono Centralną Podkomisję Poprawy Tekstów ¹¹, której zadaniem było systematyzowanie uwag i poprawek zgodnie z zaleceniami Komisji Centralnej, kontakty z zainteresowanymi komisjami oraz redagowanie poprawionych tekstów ¹².

Prace soboru były wydarzeniem ciągłym, trwającym od powołania komisji soborowych (także przygotowawczych) do dnia zamknięcia soboru. Ważne były nie tylko prace w podejmowane podczas kongregacji generalnych stanowiących cztery zasadnicze sesje soboru, lecz także prace w komisjach i podkomisjach, trwające także w okresach między sesjami ¹³. Właściwa praca twórcza wszystkich komisji soborowych odbywała się w ramach licznych podkomisji, którym przydzielano do opracowania poszczególne problemy ¹⁴.

Czas między sesjami kierownictwo soboru wykorzystywało na możliwie doskonałe przygotowanie schematów soborowych. Gdy schemat trzeba było przekazać do konsultacji i zredagowania poprawek do kilku komisji, moderator tworzył w tym celu nową komisję mieszaną ¹⁵. Niezmiernie ważne znaczenie miały sekretariaty poszczególnych komisji i podkomisji, gdyż pracujący w nich teologowie w dużym stopniu kształtowali sformułowania schematów. Schematy i dokumenty soborowe mają niejako podwójne autorstwo: koncepcje myślowe pochodziły od ojców soboru, zaś redakcja tekstów - od teologów soborowych ¹⁶.

Dnia 17.12.1962 Jan XXIII powołał specjalną Komisję Koordynacyjną złożoną z sekretarza stanu i 6 kardynałów, która miała koordynować i nadzorować prace wszystkich komisji oraz dbać o dostarczanie odpowiednich schematów do dyskusji soborowej ¹⁷. Komisja ta ustalała kolejność dyskusowania poszczególnych schematów, przy czym jedne z nich kwalifikowała do dyskusji ustnej na auli soborowej, inne do dyskusji pisemnej, a jeszcze inne tylko do przegłosowania ¹⁸.

W mowie wygłoszonej podczas zamknięcia II sesji soboru (4.12.1963) Paweł VI zalecił, aby przed kolejną sesją komisje opracowały schematy głęboko przestudiowane, ściśle sformułowane oraz odpowiednio skonden-

sowane i skrócone; formułowanie kwestii łatwiejszych oraz norm wykonawczych winny one pozostawić komisjom posoborowym¹⁹. Nad wypełnieniem tych zaleceń czuwała przede wszystkim Komisja Koordynacyjna²⁰.

Procedura i zasady pracy zostały zasadniczo wypracowane w początkowym okresie soboru, a potem były pracownie realizowane²¹.

2. Schematy o małżeństwie przygotowane przez Komisję do Spraw Sakramentów

Komisja do Spraw Sakramentów przygotowała 10 schematów²², z których 6 dotyczyło problematyki małżeńskiej²³. Problematyki celów małżeństwa dotyczyły jedynie ubocznie dwa schematy: "VI. De consensu matrimoniali" i "IX. De praeparatione ad matrimonium"²⁴. Wszystkie schematy dotyczące małżeństwa zostały przez tę komisję przedyskutowane i zatwierdzone na sesjach generalnych w dniach 29.01 - 8.02 oraz 12-17.03.1962. Schematy te zostały następnie przedstawione Komisji Centralnej, która przedyskutowała je na sesjach w dniach 10-11 marca i 16 czerwca 1962 r.²⁵. Z kolei Podkomisja Poprawy Tekstów 16.07.1962 r. poleciła je połączyć w jeden schemat, w którym pozostaną zasady generalne, zaś szczegóły pozostawione będą do uwzględnienia w przyszłym KPK. Takie stanowisko zajęła też 25.01.1963 r. Komisja Koordynacyjna²⁶. Zgodnie z tymi zaleceniami Komisja do Spraw Sakramentów przygotowała nowy: "Schema decreti de matrimonii sacramento", w którym 6 kolejnych rozdziałów odpowiadało treściowo poprzednim sześciu schematom²⁷. Na żądanie (ze strony Komisji Koordynacyjnej) kolejnego skrócenia dokumentu komisja przygotowała jeszcze krótszy schemat, który wreszcie 3.07.1963 został przez Komisję Koordynacyjną zatwierdzony²⁸. Treść I "O przygotowaniu do małżeństwa" została przeniesiona do dodatku (po 5 rozdziałach) jako "Instrukcja pastoralna o przygotowaniu narzeczonych do małżeństwa"²⁹. Na polecenie Ojca św. (z 19.07.1963 r.) tekst ten został rozesłany ojcom soborowym³⁰. Po opracowaniu wielu otrzymanych od nich uwag³¹ oraz uwzględnieniu zalecenia Komisji Koordynacyjnej (z 23.01.1964), sby schemat zredukować do "wotum", które zaspokoi potrzebę przystosowania rozwiązań do potrzeb współczesnych i będzie mogło być wykorzystane przy opracowywaniu nowego kodeksu, komisja zgodnie z zaleceniem zredukowała bardzo skrócone (niecałe 3 strony druku) wotum³². Po decyzji Ojca św. z dnia 27.04.1964 r. wotum znowu zostało przesłane ojcom soboru do zapiniowania. Wykorzystując pierwsze otrzymane uwagi³³, w których zarzucano zbytne skrócenie tekstu³⁴, komisja znowu go rozszerzyła. Przywracając (14.10.1964) niektóre z tych sformułowań prawnych i pastoralnych, które usunięte zostały przy poprzedniej redakcji³⁵. Przygotowany tekst był poprawioną wersją poprzedniego

wotum ³⁶. Dnia 10.11.1964 r., na 119 kongregacji generalnej, tekst ten został wręczony ojcom soborowym. Ci nadesłali wiele krytycznych uwag pisemnych ³⁷, które jednak z powodu braku czasu nie zostały przed dyskusją uwzględnione. Wotum bez przeredagowywania zostało wprowadzone pod obrady soborowe dnia 19.11.1964 r.

Dyskusję nad tym dokumentem prowadzono na 126 i 127 kongregacji generalnej ³⁸. Relację wstępną wygłosił kard. Aloisi Masella (przewodniczący Komisji do Spraw Sakramentów) ³⁹, a główną relację przedstawił abp I. Schneider ⁴⁰. Schemat był tak skrótowy i mało precyzyjny, że podczas głosowania otrzymał 1592 głosy "placet", 427 "non placet" i 5 głosów nieważnych ⁴¹. Tym głosowaniem zakończyła się soborowa historia omawianego tu dokumentu ⁴². Więcej o nim na soborze nie dyskutowano, lecz niektóre jego sformułowania weszły do innych dokumentów soborowych ⁴³.

Regulowane w tym schemacie szczegółowe zagadnienia praktyczne nie dają pełnej wizji celów małżeństwa. Jednak błędem byłoby sądzić, iż dokument wypracowany przez Komisję ds. Sakramentów był pracą na marne. Do szczegółowych kwestii przedyskutowanych przy okazji omawiania tego dokumentu nie trzeba było potem wracać przy dyskusji nad konstytucją *Gaudium et spes* i deklaracją *Gravissimum educationis*. Argumenty i propozycje wypracowane tutaj były też potem pomocne przy opracowywaniu nowego KPK ⁴⁴.

3. Schematy o małżeństwie wypracowane przez Komisję Teologiczną.

Dnia 27.10.1960 Komisja Teologiczna utworzyła 5 podkomisji, z których czwarta zajęła się sprawami moralności indywidualnej i rodzinnej ⁴⁵. Pierwszym schematem dotyczącym małżeństwa w aspekcie doktrynalnym był przygotowany przez Komisję Teologiczną *Schema De castitate, virginitate, matrimonio, familia* ⁴⁶. Powstał on 27.02.1962 z połączenia szóstego rozdziału (*De castitate et pudicitia christiana*) przedstawionego wcześniej (15.01.1962) Komisji Centralnej *Schema de ordine morali* ⁴⁷ z treścią zaplanowanej konstytucji o małżeństwie i rodzinie ⁴⁸. Schemat ten został przedstawiony Komisji Centralnej do dyskusji w dniu 7.05.1962. Jego część druga, zatytułowana: *De matrimonio et familia*, składa się z 4 rozdziałów, w których poruszone zostały m.in. takie zagadnienia: Boże pochodzenie małżeństwa, prawa i obowiązki małżonków, miłość małżeńska, odpowiedzialne rodzicielstwo, wychowanie dzieci, oraz potępienie wielu błędów i nadużyć dotyczących nauki o małżeństwie i życia małżeńskiego. W rozdziale pierwszym zawarta została m.in. nauka o celach małżeństwa ⁴⁹. W stosunku do tego schematu niektórzy członkowie Komisji Centralnej (kard. Döpfner, Alfrink i Suenens) wyrazili wiele uwag krytycznych. Choć w całej dyskusji większość członków komisji zasadniczo popierała

treść w nim zawartą i odpieszała zarzuty postawione przez trzech kardynałów oraz popierających ich dwu innych członków komisji, to jednak zdecydowana większość osób należących do komisji wyraziła większe lub mniejsze zastrzeżenia do sformułowań schematu i głosowała "placet iuxta modum" ⁵⁰. Dlatego też komisja poleciła Centralnej Podkomisji Poprawy Tekstów zmodyfikowanie niektórych części schematu. Po naniesieniu niewielkich poprawek, dotyczących także celów małżeństwa, nowy projekt schematu (*Schema constitutionis dogmaticae De castitate, virginitate, matrimonio, familia*) został - zgodnie z poleceniem Jana XXIII z 13.07.1962 - rozesłany wszystkim mającym prawo uczestniczenia w soborze ⁵¹. Schemat w tej formie nie został jednak nigdy poddany pod dyskusję soborową ⁵².

4. Przygotowane przez inne komisje schematy dotyczące problematyki celów małżeństwa

Problematyka celów małżeństwa uwzględniana była także, choć w niewielkim zakresie, w innych schematach soborowych, przygotowywanych przez różne komisje, w których nie zajmowano się pierwszoplanowo problematyką małżeńską, lecz poruszano ją przy omawianiu innych zagadnień ⁵³. Problematykę dotyczącą celów małżeństwa znaleźć można w schematach "Konstytucji dogmatycznej o Kościele", w schematach poświęconych apostołstwu świeckich, wychowaniu katolickiemu, a także wolności religijnej ⁵⁴.

a) Schematy "Konstytucji dogmatycznej o Kościele"

W 1962 r. Komisja Doktrynalna we współpracy z Centralną Komisją Przygotowawczą opracowała pierwszy projekt schematu "Konstytucji dogmatycznej o Kościele" ⁵⁵, którego niektóre sformułowania odnosiły się do zadań małżonków ⁵⁶. Schemat ten został przekazany ojcom soborowym w listopadzie 1962 r., poddany dyskusji i skrytykowany ⁵⁷.

Wiosną 1963 r. schemat został przepracowany przez Komisję Teologiczną oraz zaaprobowany przez Komisję Doktrynalną i Komisję Koordynacyjną ⁵⁸. W numerach 24 i 30 tego schematu mowa jest o zadaniach rodziców i o rodzinie jako Kościele domowym ⁵⁹. Schemat ten był dyskutowany podczas drugiej sesji soboru w dniach 30.09 - 31.10.1963 ⁶⁰. Od stycznia do czerwca 1964 r. schemat był ponownie przepracowywany przez komisje. Treść o małżeństwie, zawarta poprzednio w n. 30, znalazła się w n. 41 ⁶¹. Dnia 3.07.1964 Paweł VI zatwierdził *Schema Constitutionis de Ecclesia* i dopuścił go do dyskusji soborowej ⁶². Schemat ten został ostatecznie prawie jednomyślnie (tylko 5 głosów "non placet") przyjęty 21 listopada 1964 roku ⁶³.

b) Schematy "Dekretu o apostołstwie świeckich"

Pewne treści dotyczące rodzenia i wychowywania dzieci znalazły się w poszczególnych redakcjach dekretu o apostołstwie świeckich. Pierwszy schemat *De apostolatu laicorum* został opracowany i przyjęty przez Komisję do Spraw Apostołstwa Świeckich już na początku kwietnia 1962 r. Niektóre jego rozdziały dotyczyły apostołstwa prowadzonego przez małżonków w swojej rodzinie i w innych rodzinach ⁶⁴. Dnia 18.06.1962 był on dyskutowany na forum Komisji Centralnej ⁶⁵. Po dyskusjach w ramach komisji i naniesieniu poprawek wydawał się on tak dojrzały, iż dnia 22.04.1963 Jan XXIII polecił projekt ten rozesłać ojcom soboru jako *Schema decreti de apostolatu laicorum* ⁶⁶. W jego numerze 30 mowa jest także o apostołacie w rodzinie ⁶⁷. Po uwzględnieniu nadesłanych uwag ⁶⁸ komisja opracowała nową wersję schematu (o tym samym tytule) ⁶⁹, którą Paweł VI dnia 27.04.1964 polecił rozesłać ojcom soboru celem przygotowania się do dyskusji soborowej. O apostołstwie w małżeństwie i rodzinie mowa jest w numerze 5 tego schematu ⁷⁰. Ojcowie znowu nadesłali uwagi pisemne ⁷¹, a podczas III sesji soboru dyskutowano nad przejawami apostołstwa świeckich w życiu małżeńskim i rodzinnym ⁷².

Po naniesieniu poprawek Paweł VI polecił 28.05.1965 rozesłać ojcom kolejną wersję tego schematu, aby był on dyskutowany na IV sesji soboru ⁷³. Zapis poświęcony apostołstwu w rodzinie (dawniej nr 5) został teraz umieszczony w numerze 11 (w rozdz. trzecim) ⁷⁴. Choćbyż wynik głosowania nad numerem o apostołstwie w rodzinie był bardzo pomyślny (2145 "za", 14 "przeciw" i 3 głosy nieważne) ⁷⁵, to jednak 29.10.1965 dostarczono ojcom kolejną (już ostatnią) wersję schematu wraz z relacją bpa Hengsbacha ⁷⁶. Tekst ten jest bardzo podobny do ostatecznego tekstu dekretu uchwalonego podczas VIII sesji publicznej soboru (18.11.1965) ⁷⁷.

c) Schematy "Deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim"

Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim miała nie tylko modyfikowaną treść, lecz także samą nazwę. Po pierwszej sesji soboru Jan XXIII polecił (22.04.1963) rozesłać ojcom i poddać dyskusji soborowej (przygotowany przez Komisję do Spraw Seminariów, Studiów i Wychowania Katolickiego) *Schema Constitutionis de scholis catholicis* ⁷⁸. Po otrzymaniu uwag pisemnych ⁷⁹ i przeredagowaniu schematu na posiedzeniach komisji (w dniach 3-10 marca 1964), Paweł VI polecił 27.04.1964 rozesłać go ojcom jako *Schema propositionum de scholis catholicis* (a więc pod tytułem niewiele zmienionym) ⁸⁰. Schemat ten miał być podstawą do zgłaszania uwag i głosowania na auli soborowej ⁸¹. Ojcowie nadesłali uwagi pisemne ⁸², na podstawie których schemat przepracowano i dano mu

nową nazwę. Dnia 19.10.1964 ojcowie otrzymali wraz z relacją poprawiony dokument jako *Schema declarationis de educatione christiana*⁸³. Podczas trzeciej sesji soboru nad schematem podjęta została dyskusja⁸⁴ oraz nadesłano wiele uwag pisemnych⁸⁵. Dnia 6.10.1965 - podczas 143 kongregacji generalnej - ojcowie soborowi otrzymali ostatnią wersję *Schema declarationis de educatione christiana. Textus emandatus et modi*⁸⁶. Tekst ten został uchwalony jeszcze w tym samym miesiącu (28.10.1965), podczas VII sesji publicznej soboru⁸⁷.

d) Schematy "Deklaracji o wolności religijnej"

Tekst soborowy Deklaracji o wolności religijnej przechodził kilka redakcji. Pierwszym schematem *De libertate religiosa* zajmowała się Komisja Centralna w dniach 19-20 VI 1962⁸⁸. Pierwszy tekst opublikowany w Acta Synodalia (*Schema declarationis de libertate religiosa. Textus emendatus*) pochodzi z 17.11.1964 r.⁸⁹. Po dyskusji przeprowadzonej podczas III sesji⁹⁰ oraz na podstawie pisemnych uwag⁹¹ opracowano między trzecią a czwartą sesją soboru nowy tekst (textus reemendatus z 28.05.1965),⁹² w którego numerze 7 mowa jest o wolności religijnej rodziny⁹³. Tekst ten dyskutowano podczas czwartej sesji soboru w dniach 15-17 i 20-22 września 1965 r.⁹⁴. Dnia 22.10.1965 przekazano ojcom kolejną wersję deklaracji (textus recognitus)⁹⁵, gdzie rodzinie poświęcony został numer piąty⁹⁶. Już 27.10.1965 głosowano nad poprawkami dotyczącymi wolności religijnej rodziny⁹⁷. Dnia 17.11.1965 ojcowie otrzymali przedostatnią wersję schematu (*Schema declarationis de libertate religiosa. Textus denuo recognitus*)⁹⁸. Tekst deklaracji został przegłosowany 19.11.1965⁹⁹. Zaś tekst ostateczny został uchwalony i promulgowany na IX sesji publicznej dnia 7 grudnia 1965 roku¹⁰⁰.

5. Etapy soborowej debaty o małżeństwie związanej z redakcją schematów "O Kościele w świecie współczesnym"

a) Nowa inicjatywa na forum Komisji Koordynacyjnej

W czasie prac Komisji Koordynacyjnej nad uwagami dotyczącymi schematu o czystości, dziewictwie, małżeństwie i rodzinie¹⁰¹ kardynałowie: Suenens, Montini i kilku innych zaproponowali¹⁰², aby wszystkie schematy soborowe przejrzeć i podzielić pod kątem ich podwójnego odniesienia: w stosunku do *Ecclesia ad intra* oraz *Ecclesia ad extra*¹⁰³. Komisja Koordynacyjna podczas swoich posiedzeń w dniach 21-27 stycznia 1963 r. ułożyła wszystkie schematy (początkowo w liczbie 17, a po zredukowaniu - w liczbie 13) odpowiednio do proponowanego przez kardynałów kryterium. Temu zbiorowi schematów nadała generalny tytuł *Ecclesia Christi: lumen gentium*¹⁰⁴. Materia

dotycząca małżeństw znalazła się w schemacie ostatnim, zatytułowanym: *Schema de Ecclesiae principiis et actione ad bonum societatis*. Materiał dotyczący małżeństwa wymagał jednak przepracowania.

b) Schemat wypracowany przez Komisję Mieszana

Nowe opracowanie *Schema de Ecclesiae principiis et actione ad bonum societatis* Komisja Koordynacyjna zleciła Komisji Mieszanej złożonej z członków Komisji Doktrynalnej (a dokładnie: Komisji Doktryny Wiary i Obyczajów) oraz członków Komisji ds. Apostolstwa Świeckich¹⁰⁵. Nad dokumentem pracowały różne podkomisje¹⁰⁶, a wynikiem ich prac był rozpatrzony na posiedzeniu Komisji Mieszanej w maju 1963 r. schemat *De presentia efficaci Ecclesiae in mundo hodierno*, którego trzeci rozdział poświęcony został małżeństwu i rodzinie¹⁰⁷. Schemat ten dnia 3.07.1963 r. został odrzucony w całości przez Komisję Koordynacyjną¹⁰⁸. Podczas prac nad jego dokładnym przepracowywaniem i pogłębianiem zgłaszanych było wiele inicjatyw oraz interwencji, prywatnych i urzędowych, pochodzących od grup ojców soboru lub ekspertów¹⁰⁹. Owocem tej prawie rocznej pracy był schemat *De Ecclesia in mundo huius temporis* rozpatrzony i przyjęty przez Komisję Mieszana na posiedzeniach w dniach 4 - 6 czerwca i zatwierdzony przez Komisję Koordynacyjną 26 czerwca 1964 r.¹¹⁰. W ostatnim (czwartym) rozdziale tego dokumentu, w numerze 21 zatytułowanym *Dignitas matrimonii et familiae*, przedstawiona została dość sumarycznie nauka o małżeństwie¹¹¹, która miała być podstawą dyskusji soborowej. Komisja uznała schemat za tak dojrzały, iż przedstawiła go do aprobaty Ojcu świętemu, który dnia 3.07.1964 polecił rozesłać go ojcom soboru¹¹². Dołączono do niego prośbę, aby swoje uwagi ojcowie nadesłali do dnia 1.10.1964. Z powodu krótkiego czasu przeznaczanego na redakcję wypowiedzi ojcowie nadesłali niewiele pisemnych uwag do nowego schematu¹¹³.

Dopiero podczas trzeciej sesji soboru ojcowie soborowi otrzymali (30.09.1964) pięć "Adnexa" do schematu "O Kościele w świecie współczesnym", które rozszerzały naukę zawartą w tekście głównym dokumentu¹¹⁴. W *Adnexum II*, zatytułowanym *De matrimonio et familia* w siedmiu punktach przedstawiony został dokładniejszy wykład nauki o małżeństwie¹¹⁵. Faktycznie był on powtórzeniem treści zawartych w schemacie odrzuconym przez Komisję Koordynacyjną 3.07.1963 r.

Dnia 16.10.1964 r. ojcowie soborowi otrzymali pierwszą relację bpa Guano do schematu *De Ecclesia in mundo huius temporis*, wyjaśniającą jego historię i strukturę¹¹⁶, zaś już 20.10.1964 r. wysłuchali jego drugiej relacji, także ważnej, gdyż wyjaśniającej racje schematu i komentującej nadesłane już uwagi¹¹⁷. W ten sposób zakończony został długi okres redagowania schematu w ramach różnych komisji soborowych (ostatnio zwłaszcza w Komisji Mieszanej oraz Komisji Koordynacyjnej) i otwarcia publicznej debaty soborowej, która z uwagą śledzona była przez świat współczesny¹¹⁸.

c) Dyskusja nad schematem po wprowadzeniu na aulę soborową

Dyskusja soborowa nad schematem *De Ecclesia in mundo huius temporis* rozpoczęła się podczas trzeciej sesji soboru, w dniach 20-23 października 1964 r.¹¹⁹. Zaś dyskusja nad numerem 21 tego schematu rozpoczęła się na 112 kongregacji generalnej w dniu 29.10.1964 r., a wprowadzenie do niej zrobił abp Dearden¹²⁰. Zakomunikował on, iż intencją Komisji Mieszanej nie było przedstawienie pełnej nauki katolickiej o małżeństwie, lecz jedynie pewnej syntezy, która pomoże wiernym we współczesnych czasach lepiej poznać naturę i godność małżeństwa¹²¹. Na końcu przyznał on, iż Komisja Mieszana świadoma jest niedoskonałości tego tekstu i potrzeby jego przepracowania, dlatego też zwraca się z prośbą o uwagi. W ciągu dwu dni wypowiedziało się na ten temat 18 ojców soborowych a niektórzy z nich wypowiadali się w imieniu wielu biskupów¹²². Schemat ten był więc szeroko dyskutowany, lecz nie był poddany głosowaniu i nie został przyjęty. Konieczne okazały się następne poprawki.

Podczas trzeciej sesji ojcowie soboru wypowiadali się nie tylko na auli soborowej, lecz wielu złożyło także pisemne wnioski¹²³ dotyczące celów małżeństwa. Pozwalają one wyrobić pogląd, jakie tendencje ujawniały się i jakie przeważały w tej pierwszej fazie dyskusji nad schematem "O Kościele w świecie współczesnym".

Niektórzy krytykowali nowy schemat jako niejasny, wieloznaczny i niebezpieczny, i to niezależnie od tego, czy się go czyta bez wyjaśnień zawartych w załącznikach, czy łącznie z nimi¹²⁴. Szczególnie opublikowanie "Adnexum II" o małżeństwie uważano za niebezpieczne¹²⁵. Ponieważ "adnexa" określone zostały jako uzupełniający komentarz do schematu, "Adnexum II" nie stało w centrum dyskusji soborowej, ale czasem było wspomniane lub krytykowane łącznie ze schematem¹²⁶. Jedni sugerowali, aby treściom w nim zawartym przyznać jakąś wartość soborową, a nawet wkomponować je do schematu¹²⁷. Inni wyrażali przekonanie, że poruszane tam delikatne problemy życia małżeńskiego wymagają głębszego opracowania i jasnego wyrażenia doktrynalnego stanowiska Kościoła¹²⁸. Domagano się wypracowania nowego pojęcia natury i prawa naturalnego oraz dokładniejszego zbadania podstawowych zasad nauki Kościoła o małżeństwie¹³⁰. Wynika z tego, że ojcowie soborowi byli bardzo uwrażliwieni na problem wypracowania nowej, aktualnej nauki o małżeństwie. Szczegółowe zagadnienia poruszane w schemacie winny współbrzmieć z całą nauką o małżeństwie. Niektórzy proponowali więc przekazanie problematyki małżeńskiej specjalnej komisji posoborowej, która przygotowuje odpowiedni dokument w tej sprawie, a papież ogłosi go w formie uznanej przez siebie za stosowną¹³¹. Kilku ojców domagało się wyraźnie, aby w nauce o

małżeństwie wypracowanej na soborze zachować autentyczną tradycję katolicką, a jednocześnie dopuścić jej rozwój i ukształtować ją w duchu dialogu ze światem współczesnym ¹³².

Pod koniec trzeciej sesji soboru zapadły ważne decyzje odnośnie dalszego przebiegu prac nad schematem. W wyniku posiedzeń Komisji Mieszanej oraz spotkania z Podkomisją Centralną (w dniach 26.10 i 10.11.1964, a więc już po pierwszych dyskusjach nad schematem prowadzonych na auli soborowej), na plenarnym posiedzeniu Komisji Mieszanej w dniu 16.11.1964 powołano 8 dodatkowych członków Podkomisji Centralnej, dla usprawnienia jej prac i większego jej umiędzynarodowienia ¹³³. Jednym z powołanych wtedy członków był K. Wojtyła, arcybiskup Krakowa. Powołano też komitet redakcyjny do redagowania nowych wersji schematu z uwzględnianiem ustnych i pisemnych wypowiedzi ojców soboru ¹³⁴. Na wspólnym posiedzeniu Komisji Mieszanej i Komisji Koordynacyjnej (30.12.1964) ustalono szczegółowy plan czasowy prac Komisji Mieszanej ¹³⁵.

Po zakończeniu trzeciej sesji soboru komisje przystąpiły do poprawiania schematów zgodnie z zaleceniami ojców soborowych i Komisji Koordynacyjnej. Ponieważ sobór zatwierdził schemat jako podstawę do dalszej dyskusji, nie mógł on ulegać znacznieszym zmianom ¹³⁶. Zalecono tylko uwzględnienie (wyrażonych ustnie lub pisemnie) uwag ojców oraz włączenie do tekstu treści dodatków (adnexa) ¹³⁷. Postanowiono aby w rozważaniach wychodzić z konkretnych ludzkich sytuacji, osądzić je w świetle ewangelii i tradycji Kościoła oraz wypracować konkretne wskazania. Zamierzano dbać o teologiczną precyzję, ale także o język ogólnie zrozumiały, który nie może być ani scholastyczny ani techniczny ¹³⁸.

Rozdział o małżeństwie opracował głównie teolog soborowy V. Heylen. Mógł on tylko tam nanosić zmiany, gdzie sformułowania poprzedniego schematu zostały przez ojców soboru wyraźnie odrzucone ¹³⁹. Redakcję tekstu numeru 21 schematu (o małżeństwie) Heylen zakończył pod koniec stycznia 1965 r. ¹⁴⁰.

W dniach 31.01 - 6.02.1965 r. odbyło się bardzo ważne posiedzenie Podkomisji Centralnej w Ariccia koło Rzymu. Wzięło w nim udział 29 ojców soboru z różnych kontynentów, 38 biegłych i 20 audytorów soborowych ¹⁴¹. Naniesiono tam dalsze poprawki i zredagowano właściwie nowy rozdział o małżeństwie, zatytułowany *De dignitate matrimonii et familiae fovenda* ¹⁴². Dalsze dyskusje nad tym rozdziałem i jego miejscu w ogólnej systematyce dokumentu prowadzone były w Rzymie w dniach 8-13 oraz 17 lutego 1965 r. ¹⁴³.

Na posiedzeniach Komisji Mieszanej w dniach 29.03 - 6.04.1965 r. pracowano dalej nad schematem "O kościele w świecie współczesnym" i nad rozdziałem o małżeństwie ¹⁴⁴. Wywiązała się tam ostra dyskusja

na temat tradycyjnego i "nowoczesnego" (czy "liberalnego") pojmowania małżeństwa i jego celów ¹⁴⁵. Chociaż zażądano pewnych poprawek, to prawie jednogłośnie (przy 1 głosie wstrzymującym się) przyjęto opracowany schemat ¹⁴⁶. Nad poprawkami odpowiednia podkomisja pracowała w dniach 8-10 kwietnia 1965 i w końcu kwietnia cały schemat był gotowy ¹⁴⁷.

Zredagowany przez komisję tekst został zatytułowany *Constitutio pastoralis de Ecclesia in mundo huius temporis* ¹⁴⁸. Do dotychczasowego tytułu dodano więc określenie "konstytucja pastoralna". Przymiotnikiem "pastoralna" zamierzano podkreślić jej duszpasterski charakter, niezmiernie do precyzyjnego (rezygnacja z terminów technicznych) przedstawiania nauki Kościoła i dostępność dla wszystkich zainteresowanych. Ponieważ jednak mogło by to sugerować jej mniejsze znaczenie i brak charakteru doktrynalnego, dodano określenie "konstytucja", co jednoznacznie podniosło jej rangę ¹⁴⁹. O małżeństwie traktował rozdział pierwszy (*De dignitate matrimonii et familiae fovenda*) drugiej części schematu konstytucji ¹⁵⁰.

Po zatwierdzeniu dokumentu przez Komisję Koordynacyjną (11.05.1965) Paweł VI polecił (28.05.1965) rozesłać go ojcom soboru ¹⁵¹. W połowie czerwca ojcowie otrzymali schemat konstytucji duszpasterskiej wraz z relacjami: ogólną (abpa Garrone) i szczegółowymi ¹⁵². Znalazła się tam również interesująca nas relacja dotycząca rozdziału o małżeństwie ¹⁵³. O ważności problematyki małżeńskiej świadczy fakt, iż znalazła się ona na pierwszym miejscu w części drugiej konstytucji, zatytułowanej: "Najpilniejsze problemy" Kościoła i świata. Od poprzedniej wersji rozdział ten różnił się między innymi tym, iż włączono do niego (zgodnie z żądaniami ojców) wiele elementów z dawnego "Adnexum II". Ponadto wprowadzono do niego solidny fundament biblijny ¹⁵⁴. Ojcowie soboru nadesłali liczne uwagi do tego dokumentu ¹⁵⁵.

Właściwa dyskusja nad schematem "Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym" oraz nad celami małżeństwa odbyła się podczas czwartej i ostatniej sesji Soboru Watykańskiego II. Dyskusja nad tym schematem rozpoczęła się 21 września 1965 r. (132 kongregacja generalna) relacją generalną wygłoszoną przez abpa Garrone ¹⁵⁶. Stwierdził on, że Kościołowi bardziej potrzebny jest tekst ewangeliczny niż techniczny. Potrzebny jest tekst teologicznie poprawny ale prosty, żywy i dynamiczny, który będzie zdolny połączyć prawdy wiary z realiami życia i nie będzie ujmować ich tylko w abstrakcyjne i teoretyczne formuły ¹⁵⁷.

Dyskusja dotycząca małżeństwa rozpoczęta została 29 września na 138 kongregacji generalnej relacją bpa Hengsbacha na temat drugiej części konstytucji ¹⁵⁸. Bardzo ożywiona dyskusja trwała jeszcze przez dwie kolejne kongregacje generalne (30.09 i 1.10.1965), na której wypowiedziało się 25 osób, a niektórzy z nich w imieniu różnych wię-

kszych grup ojców soborowych ¹⁵⁹. Wtedy to ojcowie przegłosowali ¹⁶⁰ przejście do omawiania II rozdziału konstytucji i tak zakończyła się właściwa dyskusja soborowa o małżeństwie ¹⁶¹. Komisji mieszanej pozostało jeszcze uwzględnienie zgłoszonych poprawek.

Do opracowania tekstu zgodnie z poprawkami Komisja Mieszana powołała specjalną podkomisję, do której włączono 4 członków Papieskiej Komisji ds. Rodziny i Rozrodczości ¹⁶². Po ponad miesięcznej intensywnej pracy komisji ojcowie soborowi otrzymali (12-13.11.1965 r.) ¹⁶³ przedostatnią wersję schematu *Konstytucji o Kościele w świecie współczesnym* ¹⁶⁴. Rozdział o małżeństwie również umiejscowiony został jako pierwszy w części drugiej, lecz otrzymał inne numery kolejne (nr 51-56) ¹⁶⁵. Dnia 15 listopada ojcowie otrzymali obszerną relację bpa Hengsbacha do drugiej części konstytucji, w której sformułowania dotyczące małżeństwa zostały uzupełnione i lepiej sprecyzowane ¹⁶⁶. Po wysłuchaniu tej relacji w dniu następnym rozdział o małżeństwie poddano głosowaniu. Wynik okazał nie całkiem pomyślny: "1596 głosów "placet", 72 - "non placet", 484 głosy "placet iuxta modum" i 5 głosów nieważnych ¹⁶⁷. Tekst został więc podany ponownemu opracowaniu.

W czasie prac Komisji Mieszanej interweniował sam Paweł VI, poprzez Sekretarza Stanu, którym wtedy był kard. Cicognani. Dnia 23 listopada 1965 r. kard. Cicognani przesłał list do przewodniczącego Komisji Nauki Wiary i Moralności (kard. Ottavianiego) o konieczności wprowadzenia do tekstu o małżeństwie czterech poprawek ¹⁶⁸. Już 26 listopada członkowie Komisji Mieszanej otrzymali nowy list (datowany 25.11.1965) od Sekretarza Stanu, w którym komunikuje on, iż uwagi Ojca św. z 24 listopada ¹⁶⁹ należy rozumieć jako ważne co do treści, a nie co do sposobu wyrażenia; komisji pozostawiono więc pewną wolność w redakcji sformułowań. W tym samym dniu Komisja Mieszana zaaprobowała wprowadzenie poprawek i kard. Ottaviani mógł przekazać Ojcu św. list z relacją o naniesionych poprawkach ¹⁷⁰. Dnia 29 listopada Sekretariat Generalny soboru zakomunikował, iż Ojciec św. zaaprobował poprawki naniesione w formie zaproponowanej przez Komisję Mieszaną. W dniu następnym schemat w wersji definitywnej oraz relację o naniesionych poprawkach przekazano do drukowania ¹⁷¹.

Dnia 2 grudnia ojcowie otrzymali już wydrukowany nowy schemat konstytucji, w którym rozdział *De dignitate matrimonii et familiae fovenda* zawarty został w numerach 47-52 ¹⁷². Następnego dnia został on zaprezentowany na auli soborowej przez bpa Garrone ¹⁷³, a dnia 4 grudnia odbyło się głosowanie nad przyjęciem całego rozdziału o małżeństwie i rodzinie. Wynik głosowania był następujący: 2047 "placet", 155 "non placet", 1 "placet iuxta modum" i 6 głosów nieważnych ¹⁷⁴. Gorszy wynik przyniosło robocze głosowanie nad całym schematem

w dniu 6 grudnia ¹⁷⁵. Uroczyste głosowanie nad schematem całej konstytucji odbyło się na 9 sesji publicznej dnia 7 grudnia 1965 roku. Konstytucja "O Kościele w świecie współczesnym" została uchwalona prawie jednogłośnie ¹⁷⁶. Paweł VI ją podpisał i polecił ogłosić całemu Kościołowi i światu. Tak więc zawarta w niej nauka o małżeństwie i jego celach zyskała moc obowiązującą.

6. Wnioski

Do wykazania rozwoju sformułowań wypracowanych podczas Soboru Watykańskiego II a dotyczących nauki Kościoła o celach małżeństwa, konieczne jest przedstawienie organizacji prac soboru, jego kolejnych etapów i owoców, którymi były przyjmowane lub odrzucane schematy soborowe.

Organizację prac przygotowawczych podjął papież Jan XXIII już 17.05.1959 r., powołując Komisję Przedprzygotowawczą Soboru (Commissio Anterpreparatoria, zob. ADVA vol. I s. 22-23). Drugą fazę przygotowań do soboru otworzył on wydając 5.06.1960 r. motu proprio "Superno Dei nutu". Ustanowione w tym dokumencie komisje soborowe podjęły bezpośrednie przygotowanie materiałów na sobór. Zagadnienia dotyczące małżeństwa przydzielone zostały zasadniczo dwóm komisjom: Komisji Teologicznej (kwestie doktrynalne) oraz Komisji ds. Sakramentów (kwestie dyscyplinarne). Kierowaniem i organizacją prac komisji zajmowała się Komisja Centralna, a od 17.12.1962 także Komisja Koordynacyjna. Raz wyraźnie interweniował Ojciec święty. W trakcie prac komisji, w miarę zapotrzebowania, tworzone wiele podkomisji i komisji mieszanych do zadań szczegółowych. Do takich należała np. Podkomisja Poprawy Tekstów.

Śledząc prace soboru należy pamiętać, że toczyły się one wielotorowo. Ważne były dyskusje na kongregacjach generalnych, lecz chyba jeszcze ważniejsze były prace poszczególnych komisji i podkomisji. Nie można też pominąć znaczącej roli ekspertów soborowych. Prace soborowe trwały stale od powołania pierwszych komisji do zakończenia soboru. Niezwykle ważne znaczenie miały sekretariaty poszczególnych komisji, gdyż tam przeważnie kształtowano nowe sformułowania. Szczególnie intensywne prace komisji trwały od początku roku 1962 do 2 grudnia 1965 roku.

W pracach komisji dotyczących problematyki małżeństwa, a zwłaszcza jego celów, zwrócić uwagę należy na cztery grupy robocze, które przygotowały odpowiednie schematy soborowe: 1) schematy przygotowane przez Komisję ds. Sakramentów, 2) schematy przygotowane przez Komisję Teologiczną, 3) sformułowania dotyczące małżeństwa przygotowane przez inne komisje (nie zajmujące się pierwszoplanowo małżeństwem), 4) końcowe etapy debaty soborowej o małżeństwie związane z

redakcją schematów "O Kościele w świecie współczesnym".

Tylko dwa z 6 przygotowanych początkowo przez Komisję ds. Sakramentów schematów dotyczących małżeństwa odnosiło się do celów małżeństwa. Potem wszystkie te schematy znalazły się w jednym (*Schema decreti de matrimonio sacramento*) dokumencie, który następnie został skrócony do "wotum". Tekst ten wprowadzono na obrady plenarne soboru w listopadzie 1964 r. Otrzymał on stosunkowo dużo głosów (427) "non placet" i nie był więcej dykutowany jako samodzielny schemat. Jego treści weszły po przepracowaniu do dwu innych dokumentów soborowych.

Komisja Teologiczna przygotowała (w lutym 1962 r.) schemat *De castitate, virginitate, matrimonio, familia*. Jego część druga zatytułowana była "De matrimonio et familia". W jej czterech rozdziałach było wiele szczegółowych zagadnień związanych z celami małżeństwa. Pomimo preredagowania schematu i rozesłania go ojcom soboru (w lipcu 1962 r.) celem przygotowania dyskusji, nigdy nie został on poddany (jako odrębny schemat) pod dyskusję soborową, lecz jego treści zostały w dużej części włączone do późniejszego schematu XIII.

Od początku prac soborowych widoczne były dwa nurty pojmowania małżeństwa: jeden zachowawczy, wierny dotychczasowej nauce Kościoła, drugi "nowoczesny", bardziej liberalny i niezależny od orzeczeń doktrynalnych Kościoła. Zaniechanie prac nad schematem zawierającym wiele stwierdzeń mających zasadnicze znaczenie doktrynalne świadczyć może o przewadze nurtu drugiego. O braku jednoznacznej opinii świadczy fakt, iż treści zawarte w tym projekcie zostały przekazane (po preredagowaniu) do innego dokumentu zaproponowanego przez Komisję Koordynacyjną.

Niewielkie wzmianki dotyczące problematyki celów małżeństwa znalazły się ponadto w schematach następujących dokumentów soborowych: konstytucji dogmatycznej o Kościele (dyskutowanej także na kongregacjach generalnych od listopada 1962 do listopada 1964), dekretu o apostołstwie świeckich (przygotowanego już w kwietniu 1962, a dyskutowanego zwłaszcza podczas III i IV sesji soboru), deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim (od kwietnia 1963 do kwietnia 1964 przedstawianej jako schemat o szkołach katolickich, a po zmianie nazwy dyskutowanej na sesjach plenarnych soboru w 1964 i 1965 r.) oraz deklaracji o wolności religijnej (pierwszy tekst z czerwca 1962 r., a dyskutowany podczas kongregacji generalnych III i IV sesji soboru).

Na początku grudnia 1962 r. postanowiono zmienić układ przygotowanych schematów soborowych. Materiał dotyczący małżeństwa Komisja Koordynacyjna zamieściła w schemacie ostatnim (początkowo XVII, który potem otrzymał słynną nazwę schematu XIII). Nowe redakcje tego schematu opracowywane były przez Komisję Mieszaną składającą się z

członków dwu komisji: Doktrynalnej oraz Apostolstwa Świeckich. Pierwsza wersja schematu opracowanego przez tę komisję została odrzucona w lipcu 1963 r., zaś drugi projekt, zatytułowany *De Ecclesia in mundo huius temporis*, został przez Komisję Koordynacyjną przyjęty 26.06.1964. Nauka o małżeństwie zawarta w numerze 21 (*Dignitas matrimonii et familiae*) tego schematu, a częściowo także w "Adnexum II" (rozdany ojcóm 30.09.1964, a zawierającym rozszerzenie i sprecyzowanie tej nauki), stały się podstawą dyskusji podczas trzeciej sesji soboru. W kwietniu 1965 r. powstał nowy schemat *Constitutio pastoralis de Ecclesia in mundo huius temporis*, gdzie nauka o małżeństwie zawarta została w pierwszym rozdziale drugiej jego części. Właściwa dyskusja nad małżeństwem i jego celami odbyła się w dniach 29.09 - 1.10.1965. Zgłoszone poprawki opracowywała specjalna podkomisja poszerzona o czterech członków Papieskiej Komisji ds. Rodziny i Rozrodczości. Po kilkutygodniowych intensywnych pracach podkomisji i Komisji Mieszanej, a także interwencji Pawła VI, rozdział o małżeństwie został przez ojców soboru zaakceptowany 4.12.1965, a cała konstytucja *Gaudium et spes* została uchwalona dnia 7 grudnia 1965 roku.

Na podstawie tego bardzo skrótego przedstawienia ("rodzenia się") soborowej nauki o małżeństwie widać wyraźnie, jak trudna to była droga; jakie przeszkody natury organizacyjnej, pojęciowej i systematycznej (nie wnikając tutaj w spory i trudności natury merytorycznej) należało pokonać, aby dojść do "consensusu" w tak trudnych kwestiach, jak problemy małżeństwa i rodziny. Ogrom i skalę trudności prac komisji oraz kongregacji generalnych soboru można sobie bardziej wyobrazić przypominając, z jak wielu krajów i kultur pochodzili ojcowie soboru i członkowie komisji, jak różne szkoły filozoficzne, teologiczne i społeczne reprezentowali. Doprowadzenie do uchwalenia dokumentów soborowych uznać należy nie tylko za wielki sukces jego uczestników, lecz niewątpliwie także za owoc działania Ducha Świętego w Kościele.

Z jednej strony można żałować, iż "przepadły" schematy specjalnie poświęcone małżeństwu i rodzinie, lecz można także wyrazić radość z faktu, iż współczesna nauka Kościoła o małżeństwie i rodzinie znalazła tak wysoką rangę. Została ona bowiem zamieszczona w jednej z czterech konstytucji Soboru Watykańskiego II (*Gaudium et spes*, nr 47-52) jako pierwszy rozdział w części traktującej o "bardziej palących problemach Kościoła i świata".

FASSUNG DER ENTWÜRFE DER BESCHLÜSS DES II. VATIKANISCHEN KONZIL BETREFFENDE DER EHEZWE- CKE

(Zusammenfassung)

Seit "Superno Dei nutu" (5.06.1960 r.) ist die Arbeit mit Ehefragen besonders von 2 Kommissionen geführt: Theologische Kommission und Kommission für Sakramenten. Ihre Ergebnisse sind nicht als selbständige Konzilsbeschlüsse verabschiedet, aber ihre Elemente in einigen Konzilsdokumenten sich befinden. Seit Dezember 1962 hat diese Arbeit besonders die Gemischte Kommission und Koordinierungskommission, mit Hilfe verschiedenen Unterkommissionen, geführt. Es hat zur Verabschiedung Konzilskonstitution "Gaudium et spes" geführt, wo Nummern 47-52 der Ehe und Familie gewidmet sind, die auch die neue katholische Lehre über Ehzwecke umfassen.

Przypisy

¹ K. Wojtyła, Vaticanum II a praca teologów, "Collectanea theologica" 36:1966 s. 11-12.

² Can. 222-229 KPK z 1917 r. Zob. *Wójcik*, Zagadnienia organizacyjne i proceduralne podczas I sesji Soboru Watykańskiego II, "Prawo Kanoniczne" 5:1962 nr 3-4 s. 47-49.

³ *Jan XXIII*, Litterae Apostolicae Motu Proprio Datae "Appropinquante Concilio". Normae statuuntur Concilii Oecumenici Vaticani Secundi celebrandi (z 6.08.1962), AAS 54:1962 s. 609-631; Cała dokumentacja dotycząca drugiej fazy przygotowań do soboru opublikowana została w: Acta et documenta Concilio Oecumenico Vaticano II apparando. Series II - Preparatoria (skrót: ADVP), vol. I-III, Typis Polyglottis Vaticanis 1964-1969; Zob. ADVP vol. I, s. 306-327; Regulamin Soboru Watykańskiego II, "Życie i Myśl" 13:1963 nr 1-2 s. 60-63; Na temat form pracy soboru: *Wójcik*, Zagadnienia, s. 50 i 73-81.

⁴ *Jan XXIII*, Motu proprio "Superno Dei nutu", AAS 52:1960 s. 433-437. W. *Wójcik* (Zagadnienia, s. 50) mylnie podaje nazwę dokumentu: "Supremo nutu".

⁵ *Jan XXIII*, Superno Dei nutu, jw. s. 435-437; Por. *Wójcik*, Zagadnienia, s. 50.

⁶ ADVP vol. II, p. I, s. 407-415. Komisje miały ponadto swobodę w podejmowaniu innych tematów, które okazałyby się ważne dla życia Kościoła.

⁷ Do zadań Komisji Centralnej należało nie tylko koordynowanie prac poszczególnych komisji przygotowawczych, lecz także wypracowanie norm obowiązujących podczas soboru. Określenie kompetencji tej komisji zob.: AAS 52:1960 s. 436; za jej członkowie i konsultorzy podani są w ADVP, vol. II, p. I, s. 9-18.

⁸ ADVP, vol. II, p. I, s. 409; Listę członków i konsultorów tej komisji zob. Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II, Typis Polyglottis Vaticanis 1970-1980 (skrót: AS) vol. I, p. I, s. 31.

⁹ O jej szczegółowych zadaniach zob.: ADVP, vol. II, p. I, s. 411-412.

¹⁰ Wyniki prac Komisji Centralnej opublikowane zostały w ADVP vol. II, p. I-IV. W pierwszych pięciu sesjach tej komisji mówiło się wprawdzie także o małżeństwie, lecz poważniejsze dyskusje o celach małżeństwa odbyły się na VI

i VII sesji komisji; Por. B. Przybylski, Praca Centralnej Komisji Przygotowawczej Soboru, "Homo Dei" 31:1962 s. 31-37; *Tenże*, V - VII sesja Centralnej Komisji Przygotowawczej do II Soboru Watykańskiego II, *Tamże*, s. 212-216.

¹¹ Podkomisję tę nazywano też: Podkomisją Poprawek i Uzupełnień. Zob. Przybylski, V - VII sesja, s. 218.

¹² G. Caprile (ed.), *Il Concilio Vaticano II*, vol. I, p. II, Roma 1966, s. 230-231 i 341. Sekretarzem tej podkomisji został V. Fagiolo.

¹³ Zwrócił na to uwagę sekretarz generalny soboru w dniu 11.11.1965. Zob. W. Wójcik, Rozwój organizacji i procedury podczas IV sesji Soboru Watykańskiego II, "Prawo Kanoniczne" 9:1966 nr 3-4 s. 333.

¹⁴ Wójcik, Ulepszenia organizacji i procedury podczas II sesji Soboru Watykańskiego II, "Prawo Kanoniczne" 7:1964 nr 1-2 s. 356; Nawet po śmierci Jana XXIII przerwa była bardzo krótka. Już 27.06.1963, a więc kilka dni po swoim wyborze, Paweł VI wyznaczył początek drugiej sesji soboru na 29.09.1963. Zob. AAS 55:1963 s. 581,734 n.

¹⁵ Zgodnie z art 58 § 2 nowego *Ordo Concilii*. Zob. Wójcik, Ulepszenia, s. 363.

¹⁶ *Wojtyła*, *Vaticanum II*, s. 10-11.

¹⁷ Komisja Koordynacyjna nie opracowywała merytorycznie schematów ani projektów uchwał, tylko koordynowała prace komisji. Liczba jej członków była potem wyższa (w 1963 r. - 10 osób). Komisja ta stanowiła jeden z trzech członów kierownictwa soboru, obok rady prezydalnej (12 kardynałów) i kolegium moderatorów. Zob. Wójcik, Ulepszenia, s. 356-359.

¹⁸ *L'OssRom* 104:1964 nr 91 s. 1; Zob. W. Wójcik, Problemy organizacji i procedury podczas III sesji Soboru Watykańskiego II, "Prawo Kanoniczne" 8:1965 nr 2 s. 130.

¹⁹ Wójcik, Problemy, s. 129.

²⁰ Wyrażono to wyraźnie na drugim posiedzeniu tej komisji dnia 16.01.1964 r.: "sformułowania projektów uchwał winny być (...) ściśle pod względem wyrażenia i skondensowane co do treści". Zob. *L'OssRom* 103:1963 nr 300 s. 1 oraz 104:1964 nr 12 s. 1; Wójcik, Problemy, s. 129-130.

²¹ Normy regulujące prace komisji i soboru - zob. przypis 3.

²² ADVP, vol. III, p. I, s. 499-557.

²³ *Tamże*, s. 519-547. Na temat sposobu prac i wyników tej komisji zob. V. Fagiolo, *Essenza e fini del matrimonio secondo la Costituzione pastorale "Gaudium et spes" del Vaticano II*, W: *L'amore coniugale. Annali di dottrina e giurisprudenza canonica* (ed. V. Fagiolo), Citta del Vaticano 1971 s. 60-63.

²⁴ ADVP, vol. III. p. I, s. 528-530 i 542-547; Zob. też oddzielnie wydany *Schema decreti "De praeparatione ad matrimonium" propositum a Commissione de disciplina sacramentorum*, Typis Polyglottis Vaticanis 1962, ss. 12.

²⁵ ADVP, vol. II, p. III, s. 1181-1280 oraz vol. II, p. IV, s. 384-403; Zob. Caprile, *Il Concilio*, vol. I, p. II, s. 486 i 495; V. Carbone, *Gli schemi preparatori del Concilio Ecumenico Vaticano Secondo*, *MonEcl* 96:1971 s. 54-60; K. Z. Sawiński (Rozwój dyscypliny Kościoła na odcinku małżeństw mieszanych, Lublin 1974 (mps. arch. KUL/ s. 155), twierdzi, że Komisja Centralna schematy te odrzuciła.

²⁶ AS vol. III, p. VIII, s. 1148. Komisja Koordynacyjna została ustanowiona 6.12.1962 r. dla kierowania całością prac komisji soborowych (a nie merytorycznego ustalania tekstów) w okresach między sesjami soboru. Por. Wójcik, Ule-

pszenia, s. 356-359 (jako datę utworzenia Komisji Koordynacyjnej podaje on datę 17.12.1962), *Caprile*, Il Concilio, vol. IV, s. 492.

²⁷ Schemata constitutionum et decretorum ex quibus argumenta in Concilio disceptanda seligentur, Series IV, Typis Polyglottis Vaticanis 1963 s. 174-207. Schemat ten opracowywany był na posiedzeniach podkomisji od stycznia do marca 1963 r., zaś przez samą komisję dopracowany został podczas jej posiedzeń w dniach 22.03 - 1.04.1963 r. Zob. *Caprile*, Il Concilio, vol. IV, s. 492.

²⁸ Zob. *Caprile*, Il Concilio, jw., s. 492; Sawiński mylnie podaje, iż schemat ten w tymże dniu był zatwierdzony przez Komisję Centralną. Zob. *Sawiński*, Rozwój, s. 155.

²⁹ *Caprile*, jw. s. 492. Treść w niej pozostała prawie taka sama, lecz w skróconej formie.

³⁰ Był to tekst o tym samym tytule co poprzedni. Zob. AS vol. III, p. VIII, s. 1068-1083; Sawiński (Rozwój, s. 155) chyba mylnie podaje 14.07.1963 jako datę decyzji o rozesłaniu schematu.

³¹ AS vol. III, p. VIII, s. 1083-1144.

³² *Schema Voti de matrimonii sacramento*, AS vol. III. p. VIII, s. 1145-1149; Obejmowało ono zaledwie 80 wierszy; *Caprile*, Il Concilio, vol. IV, s. 492; B. Häring wyrażał zadowolenie z tego, iż schemat ten upraszcza prawo małżeńskie i przyznaje prymat miłości. Zob. B. Häring, Co orzeknie sobór na temat zagadnień małżeńskich? : "Życie i myśl" 15:1965 nr 2 s. 59-60.

³³ AS vol. III, p. VIII, s. 1159-1177.

³⁴ *Caprile*, Il Concilio, vol. IV, s. 492.

³⁵ Tamże.

³⁶ *Votum de matrimonii sacramento - textus emendatus*, Zob. AS vol. III, p. VIII, s. 467-473.

³⁷ Tamże 489 - 550.

³⁸ O wielkim znaczeniu omawianego dokumentu świadczy ogromna ilość zabierających głos w sprawie jego treści. Zob. AS vol. III, p. VIII, s. 475-485, 621-635 i 652-670. Uwagi pisemne (nadesłane po dyskusji), zob. tamże, s. 679-776.

³⁹ Tamże s.475 - 478.

⁴⁰ Tamże, s. 479-483; Zob. *Caprile*, Il Concilio, vol. IV, s. 493.

⁴¹ Tamże. s. 670-675. Schemat został tym głosowaniem przez Ojców Soboru niejako zaaprobowany, gdyż zgodzono się zakończyć dyskusję nad nim i postanowiono przekazać go do wykorzystania Ojcu św., aby zdecydował o jego dalszych losach.

⁴² Schemat został wycofany z obrad soborowych i przekazany Ojcu św. do wykorzystania w sposób przez niego wybrany. Można było się spodziewać, iż zostanie on wykorzystany przy opracowaniu nowego KPK. Zob. M. Rostworowski, Znak solidarności, Warszawa 1965 s. 94.

⁴³ Do "Konstytucji o Kościele w świecie współczesnym" oraz do "Deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim"; Zob. dalej, pkt 5.

⁴⁴ Tym bardziej, iż dokument ten wypracowany przez komisję, treścią i duchem współbrzmi z innymi dokumentami soborowymi. Zob. B. Häring, Entwurf des Votums über das Sakrament der Ehe (*Schema Voti de matrimonii sacramento*). Vorgeschichte und Kommentar, W: Lexikon für Theologie und Kir-

che. Das Zweite Vatikanische Konzil. Dokumente und Kommentare, vol. III, Freiburg 1968 s. 594-606. W artykule tym Häring daje bardzo pobieżną analizę numer 1 Votum i nie podjął poruszonego w nim zagadnienia istoty i celu małżeństwa (s. 596). Schemat ten nie wszedł do żadnego dokumentu soborowego dlatego, iż poruszał kwestie bardzo szczegółowe, raczej prawnicze niż pastoralne i mało nadające się do przedstawienia całemu "światu", a więc tym wszystkim, do których miała być skierowana konstytucja "*Gaudium et spes*". Był to jedyny dokument przyjęty na soborze tylko jako schemat, który nie wszedł do dokumentów końcowych soboru. Zob. tamże, s. 595.

⁴⁶ ADVP, vol. II, p. I, s. 131-132

⁴⁶ ADVP, vol. II, p. III, s. 893-937; Dokładniej o Pracach Komisji Teologicznej zob.: *V. Fagiolo*, *Essenza e fini* s. 63-69.

⁴⁷ ADVP, vol. II, p. I, s. 132 i vol. II, p. II, s. 28-57. Schemat ten opracowała w 1961 roku czwarta podkomisja Komisji Teologicznej, która składała się z 7 teologów-moralistów. Kożul (*S. D. Kożul*, *Evoluzione della dottrina circa l'ezzenza del matrimonio dal C.I.C. al Vaticano II*, Vicenza 1980 s. 220) określa ją jako piątą podkomisję. Schematowi temu zarzucano, iż zbyt jednostronnie akcentował wykroczenia w dziedzinie czystości. W głosowaniu nad nim większość członków Komisji Centralnej (55 osób) odpowiedziało "placet iuxta modum" (przy 2 "placet" i 1 "non placet"). Zob. ADVP, vol. II, p. II, s. 78-96.

⁴⁸ ADVP, vol. II, p. III, s. 937; Na temat uwag do poprzedniego schematu i propozycji takiego połączenia, wysuniętej przez członków Komisji Centralnej, zob.: ADVP, vol. II, p. II, s. 57-96.

⁴⁹ ADVP, vol. II, p. III, s. 908, 919-921, 927-932. Zob. *Caprile*, *Il Concilio*, vol. I, p. II, s. 432-433.

⁵⁰ Wynik głosowania nad schematem był następujący: 13 głosów "placet", 51 "placet iuxta modum" i jeden głos "non placet". Ten wynik można uznać jako zasadniczą akceptację dla schematu, połączoną z żądaniem pewnych korekt. Dlatego nieuzasadnione wydają się wnioski *N. Lüdecke* (*Eheschließung als Bund*, Würzburg 1989 s. 369), który wynik głosowania uważa za równoznaczny z odrzuceniem projektu i poparciem żądań trzech wymienionych wyżej progresywnych kardynałów. Z analizy uwag dołączonych do głosowania wynika, iż bardzo niewielu (bp. Frings i Lienart) wyraźnie poparło wnioski trzech radykalnych kardynałów, a trzykrotnie więcej członków komisji wyraźnie sprzeciwiło się tym wnioskom. Zob. ADVP vol. II, p. III, s. 971-985.

⁵¹ AS vol. I, p. IV, s. 718 nn; Schemat ten został także ogłoszony oddzielnie w: *Schemata Constitutionum et Decretorum, de quibus disceptabitur in Concilii Sessionibus*, Series I, Civitas Vaticana 1962 s. 92-154.

⁵² Dalsze losy zawartej w tym schemacie nauki o małżeństwie - zob. dalej, pkt 5.

⁵³ Niewielkie uwzględnianie w tych dokumentach problematyki celów małżeństwa uzasadnia nieprzedstawianie dokładnej historii tych schematów oraz związanej z nimi dyskusji. Jednak zwrócenie uwagi na najważniejsze etapy wydaje się pożyteczne.

⁵⁴ Ponadto pewne stwierdzenia związane z realizacją celów małżeństwa zawarte są w innych schematach soborowych i odnoszących się do nich wypowiedziach soborowych.

Należą do nich: schema decretum de cura animarum (Appendix VII De catechetica populi christiani institutione, nr 7 i 12. Zob. AS vol. II, p. IV, s. 820-821; Schemat De institutione sacerdotali, AS vol. III, p. VII, s. 498-560, s. 793 nn., vol. IV, p. IV, s. 11 nn.; Schemat De presbyterorum ministerio et vita, AS vol. III, p. IV, s. 225 nn. i s. 332-388, vol. IV, p. IV, s. 830 nn., vol. V, p. VI, s. 341-404, vol. IV, p. VII, s. 106 nn.; oraz Schema decreti de Ecclesiis Orientalibus, AS vol. III, p. IV, s. 485-516, p. V, s. 743 nn., p. VIII, s. 556 nn.; Ponieważ treści zawarte w tych schematach nie mają dla naszego tematu większego znaczenia, nie ma potrzeby przedstawiania etapów ich rozwoju.

⁵⁵ Schema constitutionis dogmaticae de Ecclesia, AS vol. I, p. IV, s. 12-120.

⁵⁶ AS vol. I, p. IV, s. 41 i 46; Zob. *G. Sciubba*. La famiglia nell'ottica ecclesiologicala del Concilio Ecumenico Vaticano II, Roma 1984 s. 21-23.

⁵⁷ Zob. np. AS vol. I, p. IV, s. 310-311.

⁵⁸ AS vol. II, p. I, s. 215-281.

⁵⁹ Tamże, s. 259, 270 i 276.

⁶⁰ Tamże, s. 786-788 i 794-795; O ważności tego dokumentu i zawartych w nim sformułowań zob. tamże, s. 189-191, oraz: *Enchiridion Vaticanum. Documenti del Concilio Vaticano II*, Bologna 1981 vol. I, s. 149-159.

⁶¹ AS vol. III, p. I, s. 296-297.

⁶² Tamże, s. 158-374. Podane są tam dwa teksty: "prior" i "emendatus".

⁶³ AS vol. III, p. VIII, s. 784-836.

⁶⁴ *Caprile*, Il Concilio, vol. I, p. II, s. 496-497; Zob. też *ADVP* vol. III, p. I, s. 318-320 i 336-337, oraz vol. III, p. II, s. 373-374 i 375-376.

⁶⁵ *ADVP* vol. II, p. IV, s. 468, 483-485 i 501-502.

⁶⁶ AS vol. III, p. IV, s. 669-710.

⁶⁷ Tamże, s. 683.

⁶⁸ Tamże, s. 710-797.

⁶⁹ AS vol. III, p. III, s. 368-417.

⁷⁰ Tamże. Zob. też s. 396-397 (relacja).

⁷¹ AS vol. III, p. IV, s. 275-398 i 798-824.

⁷² Zob. *Caprile*, Il Concilio, vol. IV, s. 177.

⁷³ *Schema decreti de apostolatu laicorum. Textus emendatus. Relationes*, AS vol. IV, p. II, s. 305-365.

⁷⁴ Tamże, s. 329-331.

⁷⁵ Tamże, s. 445.

⁷⁶ *Schema decreti de apostolatu laicorum. Textus recognitus. Modi. Relatio*, AS vol. IV, p. VI, s. 12-126. Zob. zwił. nr 11 "de familia" (s. 62-63) oraz uwago do tekstu (s. 73-76).

⁷⁷ Tamże, s. 609-686.

⁷⁸ AS vol. III, p. VIII, s. 953-972.

⁷⁹ Tamże, s. 973-1056.

⁸⁰ Tamże, s. 185-189; Zob. też s. 190-209.

⁸¹ *Wójcik*, *Problemy*, s. 131.

⁸² AS vol. III, p. VIII, s. 1056-1067.

⁸³ Tamże, s. 209-215 i 215-218 (czy 185-208?).

⁸⁴ Tamże, s. 222-234, 365-389 i 398-425.

⁸⁵ Tamże, s. 487-547, oraz vol. IV, p. VI, s. 783-808.

⁸⁶ AS vol. IV, p. IV, s. 231-280. Relacja: tamże, s. 280-287.

⁸⁷ AS vol. IV, p. V, s. 603-616.

⁸⁸ *ADVP* vol. III, p. II, s. 433-441. Zob. też vol. II, p. IV, s. 676-746

(wcześniejsze dyskusje).

⁸⁹ AS vol. III, p. VIII, s. 426-448.

⁹⁰ AS vol. III, p. II, s. 354-381, 468-557 i 569-578.

⁹¹ Tamże, s. 609-752 i 881-895; vol. IV. p. I, s. 605-881; vol. IV, p. II, s. 57-298; vol. IV, p. VI, s. 809-810.

⁹² AS vol. IV, p. I, s. 146-167.

⁹³ Tamże, s. 154.

⁹⁴ Tamże, s. 200-218, 225-276, 282-330, 384-418, 422-433; vol. IV, p. II, s. 11-20; Kolejną propozycję tego schematu złożył kard. Leger; tamże s. 67-72, zwł. s. 68 (rodzinie).

⁹⁵ AS vol. IV, p. V, s. 77-98.

⁹⁶ Tamże, s. 83.

⁹⁷ Wynik głosowania (nr 409) był następujący: 2026 głosów "za", 206 "przeciw" i 4 głosy nieważne, AS vol. IV, p. V, s. 546. Zob. Kongregacje Generalne (15 IX - 6 XII 1965), "Życie i Myśl" 16:1966 nr 1-2, s. 138; Ostatnie głosowanie (nr 417) nad tą wersją schematu odbyło się 27 X 1965. Zob. AS vol. IV, p. V, s. 680.

⁹⁸ AS vol. IV, p. VI, s. 703-718, zwł. s. 706. Zob. też s. 746-748.

⁹⁹ Wynik głosowania był następujący: 1954 głosy "za" i 249 "przeciw". Zob. M. Jaworski, Wprowadzenie do Deklaracji o wolności religijnej, W: Sobór Watykański II. Konstytucje - dekryty - deklaracje, Poznań 1968 s. 409.

¹⁰⁰ AS, vol. IV, p. VII, s. 663-673. Wynik głosowania był następujący: 2308 głosów "za" i 70 "przeciw".

¹⁰¹ Uwagi te nie zostały opublikowane w *Acta Synodalia*, podobnie jak wszystkie inne uwagi do schematów, które nie zostały przyjęte do dyskusji soborowej. Zob. *Caprile*, Il Concilio, vol. I, p. II, s. 510-511. Por. AS, Appendix, s. 76-350.

¹⁰² Propozycja ta wypłynęła podczas 33 i 34 kongregacji generalnej w dniach 4-5 grudnia 1962 r.

¹⁰³ AS vol. I, p. IV, s. 222-227 i 291.

¹⁰⁴ Zob. P. Fedele, *L'essenza del matrimonio canonico e la sua esclusione*, W: Studi sul matrimonio canonico, Roma 1982 s. 71-74.

¹⁰⁵ Komisja ta najbardziej przyczyniła się do zredagowania ostatecznej wersji dokumentu. Zob. G. De Rosa, *Dignita del matrimonio e della famiglia*, W: La Chiesa e il mondo contemporaneo nel Vaticano II, Torino 1966 s. 682-683. Według K. Wojtyły do komisji weszli także inni biskupi. Zob. K. Wojtyła, *Vaticanum II*, s. 10.

¹⁰⁶ Podczas soboru ustanowiono 129 różnych stałych lub doraźnych podkomisji, które przyczyniły się do opracowania 75 schematów. Zob. *Fagiolo*, *Essenza e fini*, s. 59-60; Do Komisji Mieszanej opracowującej Schemat XIII (już od kwietnia 1962 r.) należał także kard. Kominek. Zob. Z. Czajkowski, Czy schemat XIII stanie się "telstarem świata?", "Życie i Myśl" 15:1965 nr 1, s. 149; Schemat XIII opracowywała później "Podkomisja główna", która pracowała w 7 podkomisjach. Zob. *Wójcik*, *Rozwój*, s. 310.

¹⁰⁷ Tekst ten nie został opublikowany w "Acta Synodalia", lecz w formie maszynopisu został rozdany członkom komisji (mieszanej i koordynacyjnej). Zob. *Kozul*, *Evoluzione*, s. 228.

¹⁰⁸ Choć miał on stać się bazą wyjściową do wypracowania nauki o mał-

żeństwie zawartej w *Gaudium et spes* i został przez kard. Suenensa (relatora rozdziału o małżeństwie i rodzinie) pochwalony jako lepszy od poprzedniego, to jednak nie został on w tej formie rozpowszechniony i nie wszedł pod dyskusję soborową. Zob. *Fagiolo*, *Essenza e fini*, s. 74-75; *Kozul*, *Evoluzione*, s. 229.

¹⁰⁹ Kard. Suenens, referujący schemat na Komisji Koordynacyjnej, powołał zespół ekspertów z Uniwersytetu Lwańskiego, a opracowany przez nich projekt przedłożył Komisji Mieszanej. Zob. *J. Majka*, *Wprowadzenie do Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym*, W: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekrety, deklaracje. Tekst polski*, Poznań 1968 s. 528; Dwa projekty schematu *De Ecclesia in mundo huius temporis* przygotowano także w Polsce (ośrodek krakowski i ośrodek wrocławski). Nieznane są jednak dalsze ich losy. Zob. *Wójcik*, *Problemy*, s. 134.

¹¹⁰ AS vol. III, p. V, s. 116-142.

¹¹¹ Tamże, s. 131-133.

¹¹² Tamże, s. 116.

¹¹³ Zob. tamże, s. 891-911. Są to uwagi nadesłane do 19.09.1964.

¹¹⁴ Dodatki te zostały ojcom doręczone podczas 91 kongregacji generalnej. Zob. AS vol. III, p. V, s. 147; Niektórym ojcom soboru treść zawarta w "załącznikach" wydawała się zbyt reformatorska i, być może dla uspokojenia ich, sekretarz generalny soboru (P. Felici) złożył oświadczenie, iż załączniki do schematu mają charakter prywatny, nie mają znaczenia dla soboru i dlatego też nie będą dyskutowane podczas kongregacji generalnych. Po proteście członków komisji opracowującej schemat oraz wielu ojców soboru, abp Felici był zmuszony sprostować swoją wypowiedź. Zob. *Czajkowski*, *Czy schemat XIII*, s. 148; Poważna próba wycofania nauki zawartej w schemacie XIII miała miejsce 8.10.1964 podczas wspólnego posiedzenia Rady Prezydialnej Soboru i Komisji Koordynacyjnej. Część kardynałów opowiedziała się wtedy za skreśleniem schematu XIII z porządku obrad soboru. Nie doszło jednak do tego z powodu sprzeciwu takich kardynałów jak Suenens, Alfrink, König i Frings. Zob. *Czajkowski*, *iw.*, s. 148-149.

¹¹⁵ AS vol. III, p. V, s. 158-168. W myśl uwagi zamieszczonej na pierwszej stronie "dodatku" ojcowie nie mogli na temat treści w nich zawartych dyskutować na auli soborowej, lecz swoje uwagi mogli przekazywać sekretariatowi, który dostarczał je Komisji Mieszanej jako pomoc do poprawiania tekstu. Zob. tamże, s. 147.

¹¹⁶ Tamże, s. 142-146.

¹¹⁷ Tamże, s. 203-214; Jednak nie tylko schemat bez załączników, ale nawet schemat z załącznikami był krytykowany jako zbyt ciemny i dwuznaczny. Abp Heenan stwierdził ponadto, iż zgoda na niedyskutowanie treści załączników byłaby jednoznaczna z przekazaniem prawa interpretacji tekstów soboru przez biegłych, co może mieć złe skutki. Przykładem takiego zbyt pobieżnego traktowania schematu jest ogólnikowe omówienie zagadnień życia małżeńskiego. Zob. *J. Wnuk*, *W fazie decyzji i rozstrzygnięć. III sesje Vaticanum II*, Warszawa 1965 s. 110-111.

¹¹⁸ Por. *R. Tucci*, *Introduzione storico dottrinale alla Costituzione Pastorale "Gaudium et spes"*, W: *La Costituzione Pastorale sulla Chiesa nel mondo*

contemporaneo, Torino 1966 s. 63.

¹¹⁹ AS vol III, p. V, s. 215-403.

¹²⁰ AS vol. III, p. VI, s. 50-51; Już wcześniej (22.10.1964 r.) na temat schematu i nauki o małżeństwie wypowiedział się abp Westminsteru (Heenan), który skrytykował przedłożony dokument jako zbyt pobieżny, ciemny i dwuznaczny. Pozostawienie takiego pobieżnego przedstawienia nauki o małżeństwie, bez dyskusowania treści załączników, mogłoby spowodować - jego zdaniem - niekorzystną dowolność w interpretowaniu myśli soboru. Zob. AS vol. III, p. V, s. 318-319; Por. *Wnuk*, W fazie, s. 110-11.

¹²¹ AS vol. III, p. VI. s. 50.

¹²² Wcześniejsze ogólne wypowiedzi pojawiły się już podczas 105-108 kengregacji generalnej w dniach 21-23 października 1964 (AS vol. III, p. V, s. 215-403 i 416), kiedy to dyskutowano nad całym schematem. Właściwa dyskusja o celach małżeństwa nastąpiła podczas 112 i 113 kongregacji generalnej w dniach 29-30 paźdz. 1964 (AS vol. III, p. VI, s. 52-73, 83-91, 210-223 i 239-240), kiedy to dyskutowano rozdział o małżeństwie. Pod niektórymi wypowiedziami podpisało się ponad 100 osób (zob. np. tamże, s. 90-91). Inni chcieli jeszcze przemawiać, lecz było to niemożliwe z powodu braku czasu. Zob. *Kozul*, *Evoluzione*, s. 234. Inni zabierali głos jeszcze podczas późniejszych dyskusji (AS vol. III, p. VI, s. 291-294, 373 i 730-733).

¹²³ Część z nich została złożona do 19.09.1964 (AS vol. III, p. V, s. 891-911). Gdy 14.09.1964 ojcowie zostali wezwani do opracowania "cum omni libertate, etiam de particularibus" (zob. tamże, s. 702) i złożenia swoich wniosków do 1.10.1964, część z nich uczyniła to jeszcze podczas dalszego trwania trzeciej sesji a inni po jej zakończeniu. Niektóre wypowiedzi zawarte były w uwagach ogólnych do schematu (tamże, s. 421-512; AS vol. IV, p. II, s. 990-1073; AS, Appendix, s. 685-699), a inne w uwagach do rozdziału o małżeństwie (AS vol. III, p. VII, s. 165-407; AS, Appendix, s. 699-712); Warto zauważyć, iż niektóre wnioski, chociaż były uwzględniane przy dalszym opracowywaniu schamatu, nie zostały uwzględnione w *Acta Synodalia*. Zestawienie najważniejszych wniosków dotyczących małżeństwa, zawartych w materiałach watykańskich sporządził: *F. Gil Hellin*, Los "bona matrimonii" en la Constitucion pastoral "Gaudium et spes" del Concilio Vaticano II, "Scripta Theologica" 11:1979 s. 127-178 (zob. s. 165).

¹²⁴ Abp Heenan z Westminsteru (Anglia) zaatakował schemat szczególnie za sposób potraktowania problemu antykoncepcji, zaatakował wprost teologów soborowych, którym nie można pozostawiać tak wielkiej roli w kształtowaniu i interpretacji tekstów soborowych. Zob. AS vol. III, p. V, s. 318-319: "Clarum (...) est quodd documentum nobis oblatum indignum est Concilii Oecumenici (...). Schema nostrum cum adnexis obscurum manet atque ambiguum. (...) Si Adnexa hic in aula non scrutati erimus mens huius Concilii pro mundo a peritis interpretanda manebit. Quod Deus avertat! Timeo peritos adnexa ferentes (...). Iam inter sessiones Ecclesia Sancta Dei multa gravia passa est propter scripta et dicta quorundam peritorum".

¹²⁵ Bp Reuss z Mainz (Niemcy): "Ex proclamatione huius adnexi difficultate interpretationis haberentur, quae vitanda sunt". AS vol. IV, p. II, s. 1059.

¹²⁶ Np. przez biskupa Kałwę z z Lublina, który zarówno schemat jak i

"Adnexum II" uznał za teksty gorsze od schematu poprzedniego, gdyż są one ujęte zbyt socjologicznie i psychologicznie, a brakuje im pogłębienia teologicznego. Zob. AS vol. III, p. VII, s. 305; Podobne stanowisko zajmowali inni uczestnicy soboru. Zob. tamże, s. 300 i 329, a także AS vol. III, p. V, s. 291 i 427.

¹²⁷ Kard. Suenens, AS vol. III, p. V, s. 271; Podobnie kilku innych, zob. tamże, s. 374, 459, oraz vol. III, p. VII, s. 318; Niektórzy ponadto uzasadniali takie stanowisko lepszym włączeniem zagadnień w kontekst, lepszym naświetleniem doktrynalnym i możliwością lepszego zrozumienia dokumentu. Zob. AS. vol. III, p. V, s. 291, 349, 360, i 445, vol. III, p. VI, s. 57 i 107, vol. IV, p. II, s. 1050.

¹²⁸ AS vol. III, p. V, s. 215, 229, 427 i 909; AS Appendix, s. 692.

¹²⁹ AS vol. III, p. VII, s. 192.

¹³⁰ Kard. Leger, AS vol. III, p. VI, s. 54.

¹³¹ AS vol. III, p. VII, s. 300-302.

¹³² AS vol. III, p. V, s. 350-351; Abp K. Wojtyła domagał się, aby adresatów tych sformułowań soborowych nie traktować jak biernych słuchaczy, lecz aby wciągać ich do współpracy nad tworzeniem dokumentu. Tamże, s. 229.

¹³³ AS vol. IV, p. I, s. 518; Zob. *Tucci*, *Introduzione*, s. 81-82; Lüdecke, *Eheschliessung*, s. 497.

¹³⁴ Zob. relacja abpa Garrone w AS vol. IV, p. I, s. 518; Głównym redaktorem został kanonik P. Hauptmann, zaś jego pomocnikami R. Tucci i kanonik C. Möller, którzy potem dokładnie opisali prace komisji. Zob. *Tucci*, *Introduzione* (passim); C. Möller, *Die Geschichte der Pastoralkonstitution*, W: *Lexicon für Theologie und Kirche*, Konzilskommentar 3, s. 280-312; Redaktorowi do pomocy przydzielono pięciosobowy sekretariat, do którego wszedł także ojciec B. Häring. Zadaniem sekretariatu było redagowanie doktrynalnej części schematu oraz troska o jedność tekstu aż do jego uchwalenia. O. Häring z powodu stawianych mu zarzutów zgłosił nawet gotowość rezygnacji z tej funkcji, lecz potem spełniał główną rolę w omawianym sekretariacie. Zob. *P. Delhaye* *Historie des textes de la Constitution pastorale*, W: *L'Eglise dans le monde de ce temps*. Constitution pastorale "Gaudium et spes" 1, Paris 1967 s. 254 n.; *Möller*, *Die Geschichte*, s. 264.

¹³⁵ Ustalono, że przepracowany schemat zostanie przedłożony w połowie marca, aby na początku czerwca mógł być rozesłany ojcom soboru, a ci do września 1965 r. mogli przysłać ewentualne uwagi. Zob. *Möller*, *Die Geschichte*, s. 265.

¹³⁶ AS vol. IV, p. I, s. 519.

¹³⁷ Tamże.

¹³⁸ Zob. *Möller*, *Die Geschichte*, s. 265.

¹³⁹ AS vol. IV, p. I, s. 533.

¹⁴⁰ Zob. *L. C. Bernal*, *Genesis de la doctrina sobre el amor conyugal de la Constitucion "Gaudium et spes"*. Esquemas de Hasselt y de Ariccia, "Ephemerides Theologicae Lovanienses" 51:1975 s. 75-77.

¹⁴¹ AS vol. IV, p. I, s. 519; W spotkaniu tym wzięli udział: J. Danielou, I. Congar, E. Schillebeckx, E. Lio, B. Häring, a z Polski B. Swieżawski. Zob. *Tucci*, *Introduzione*, s. 87-89.

¹⁴² Zob. *Bernal*, *Genesis*, s. 78-81; *Möller*, *Die Geschichte*, s. 268.

¹⁴³ AS vol. IV, p. I, s. 520; Zob. też vol. IV, p. III, s. 13-15.

¹⁴⁴ AS vol. IV, p. I, s. 520.

¹⁴⁵ Zob. Möller, Die Geschichte, s. 270. Uczestniczyli w niej m. in. V. Heylen oraz B. Häring; W marcu 1965 r., w związku z dyskusją nad schematem XIII i atakami na stanowisko Kościoła dotyczące płciowości i zasad przekazywania życia, Paweł VI powołał specjalną Komisję ds. Rodziny i Rozrodczości, która miała zbadać te problemy pod kątem moralności. Komisja składała się z 50 naukowców różnych dyscyplin, przeważnie świeckich, pochodzących z różnych krajów. Dnia 25.03.1965 papież przyjął komisję na audiencji, lecz o jej pracach przez dłuższy czas niewiele było słyhać. W marcu 1966 r. Ojciec św. poszerzył skład komisji, do której włączony został także abp K. Wojtyła. Komisja obejmowała tak zwolenników surowszych jak i łagodniejszych rozwiązań w powierzonej jej problematyce. Zob. *Wójcik*, *Rozwój*, s. 326-327; *L'OssRom* 105:1965 nr s. 1-2.

¹⁴⁶ AS vol. IV, p. I, s. 520-521.

¹⁴⁷ Möller, Die Geschichte, s. 270-271.

¹⁴⁸ AS vol. IV, p. I, s. 435-516.

¹⁴⁹ Zob. relacja abpa Garonne. Tamże s. 521-557.

¹⁵⁰ Numery 60-64. Zob. tamże s. 477-482.

¹⁵¹ Tamże, s. 435 i 521.

¹⁵² Tamże, s. 517-552.

¹⁵³ Tamże, s. 533-542.

¹⁵⁴ Tamże, s. 482. Zob. *Kozul*, *Evoluzione*, s. 236.

¹⁵⁵ AS vol. IV, p. II, s. 999-1073.

¹⁵⁶ Tamże, s. 553-559; Dyskusja nad całym schematem kontynuowana była w dniach 22-24 września (do 135 kongr. gener. włącznie), lecz nie dotyczyła ona małżeństwa.

¹⁵⁷ AS vol. IV, p. I, s. 557. "Textus hic igitur evangelicus potiusquam technicus generaliter esse voluit: id est theologiam fideliter sequens, verbis tamen uti simplicibus, ut sunt verba evangelica - sic de verbo 'cor' ad legendum de persona, quod verbum et sensus plenitudine et adaequatione ad rem mirabiliter gaudet. Textus vivens etiam voluit esse et dynamicus potiusquam abstractus et theoreticus, ut problematibus hominum quae respicere intendit quam proximus sit. Tandem aliquando et veritati fidei et realitati humanae vitae coniunctus esse quam maxime conatus est".

¹⁵⁸ AS vol. IV, p. III, s. 13-16.

¹⁵⁹ Wypowiedzi "zbiorowe" wygłoszone były m. in. w imieniu kilkudziesięciu biskupów włoskich, brazylijskich i Episkopatu Polski (bp K. Majdański). Ich wypowiedzi opublikowane są w: AS vol. IV, p. III, s. 17-116; Zob. *Caprile*, *Il Concilio*, vol. V, s. 124-140.

¹⁶⁰ Głosowanie odbyło się ("nogami") przez powstanie z miejsc; na wezwanie prowadzącego obrady kard. Suenensa prawie wszyscy ojcowie powstali. Zob. AS vol. IV, p. III, s. 115.

¹⁶¹ Wielu ojców nie zdążyło przemawiać, więc złożyli swoje uwagi w formie pisemnej. Zob. tamże, s. 145-244.

¹⁶² Byli to m. in. ojcowie: Zalba i Fuchs.

¹⁶³ Część II schematu, m. in. rozdział o małżeństwie, ojcowie otrzymali 12.11.1965, a część I - dnia 13.11.1965. Zob. AS vol. IV, p. VI, s. 421 i 474.

¹⁶⁴ *Schema Constitutionis pastoralis De Ecclesia in mundo huius temporis. Textus recognitus et Relationes*. Tamże, s. 421-587, a zwł. s. 421, 474 i 574.

¹⁶⁶ Tamże, s. 421-480. Tekst ten ma więc o jeden numer więcej niż analogiczny rozdział w wersji poprzedniej. Na temat wszystkich różnic między tymi tekstami, zob. *De Rosa*, Dignita, s. 722-731; Relacja szczegółowa do numerów o małżeństwie, zob. AS vol. IV, p. VI, s. 482-491.

¹⁶⁶ AS vol. IV, p. VI, s. 574-578.

¹⁶⁷ Tamże, s. 578-586; *Caprile*, Il Concilio, vol. V. s. 397. Najpierw głosowano poszczególne części rozdziału, a potem całość.

¹⁶⁸ "Nonnulla de necessitate (...) emendanda in textu". Zob. *Caprile*, Il Concilio, vol. V, s. 490-491. W niektórych opracowaniach sprowadza się poprawki Ojca św. do trzech. Zob. *Pala*, Valori, s. 133; Niektórzy członkowie Komisji Mieszanej uważali, iż propozycję Ojca św. należy absolutnie uwzględnić. Większość członków tej komisji była jednak zdania przeciwnego, a należący do niej świeccy (i audytorzy) skierowali natychmiast do Pawła VI list, w którym wyrazili swoje niezadowolenie z faktu, iż do tekstu znanego już opinii publicznej zaleca się w ostatnim momencie wprowadzić poprawki. Podobne sugestie niektórzy ojcowie soborowi przedstawili w Sekretariacie Stanu, a niektórzy nawet osobiście Ojcu św. Zob. *Caprile*, Il Concilio, s. 491-492; *Fagiolo*, Essenza, s. 87.

¹⁶⁹ Tak było w piśmie Sekretarza Stanu, choć poprzedni list Ojca św. datowany był 23 listopada; widocznie w drugim liście powołano się na datę publikacji pierwszego listu. Zob. *Kozul*, *Evoluzione*, s. 241.

¹⁷⁰ Zob. *Caprile*, Il Concilio, vol. V, s. 492; *Fagiolo*, Essenza e Sini, s. 87-88; Należy zauważyć, iż dosłowna treść wszystkich trzech listów w tej sprawie nie została opublikowana w *Acta Synodalia*. Kanoniści przyznają, iż ich treść do opinii publicznej dotarła za pośrednictwem agencji prasowych. Jednak informacja o sugestiach Ojca św. została w aktach soboru urzędowo potwierdzona. Zob. AS vol. IV, p. VII, s. 509.

¹⁷¹ Był to termin ostateczny, bowiem za tydzień miał zakończyć się sobór. Gdyby takiego rozwiązania nie przyjęto, schemat mógłby być w ogóle nie głosowany i nie przyjęty przez ten sobór.

¹⁷² *Schema Constitutionis pastoralis de Ecclesia in mundo huius temporis. Textus denuo recognitus*, AS vol. IV, p. VII, s. 234-314. Numery o małżeństwie s. 271-278.

¹⁷³ Tamże, s. 464-469.

¹⁷⁴ Tamże, s. 617 i 631; *Caprile*, Il Concilio, vol. V, s. 480-481.

¹⁷⁵ Oddano wtedy 2111 głosów "placet", 251 "non placet" i 11 głosów nieważnych. Zob. AS vol. IV, p. VII, s. 641.

¹⁷⁶ Na 2391 głosujących oddano 2309 głosów "placet", 75 "non placet" i 7 głosów nieważnych. Zob. tamże, s. 860. Tego samego dnia Ojciec św. i wszyscy ojcowie soborowi podpisali konstytucję, która stała się jednym z najważniejszych dokumentów Soboru Watykańskiego II. Ostateczny tekst konstytucji i podpisy, zob. tamże, s. 733-859; *Caprile*, Il Concilio, vol. V. s. 500.